

МАНЗАРА - ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ АЛОҲИДА ЖАНРИ

*Наманган вилоят тарихи ва маданияти
давлат музейи илмий ходими Д. Юлдашева*

Манзара — тасвирий санъатнинг лирик жанри бўлиб, табиат кўринишларини акс эттиради ва рассомнинг ҳис-туйғулари, ўй-хаёлларини ифодалайди. Бу жанр орқали табиат манзаралари (тоғлар, денгиз, шаҳарлар) ёки уларнинг рассомнинг ўзига хос дунёқараши орқали ифодаланган шакли тасвирланади.

Манзарада тасвирланган табиат кўринишлари орқали рассомнинг ички кечинмалари ва ҳис-туйғулари ўз аксини топади.

Манзара жанрида рассом томонидан реал ёки хаёлий табиат, шунингдек, шаҳар ва меъморий мажмуалар ҳам акс эттирилиши мумкин.

Унда денгиз манзаралари («марина»), тоғлар, урмонлар ёки инсон фаолиятидан ўзгарган табиат манзаралари тасвирланиши мумкин.

Ибтидоий одам неолит асридаёқ, одамни ўраб турувчи табиатни элементларини қоядаги тасвирларда берганлар. Масалан, Жазоирдаги қадимги суратларда ов манзаралари, подаларни ўтиши ва бошқа дарахт, тош, кўл, сув кабилар схематик тарзида ифода этилган.

Манзара мотивларини кенг қўлланилганлигини Қадимги Шарқ ва Критдаги фиръавнлар ови ёки ёввойи ҳайвонлар тасвирида кўрамиз. Бу тасвирлар эрамиздан аввалги XX, XV асрларга таалуқлидир. Бу ҳақда юқорида мисоллар келтириб ўтдик.

Ўрта асрлар Европа санъати ва Қадимги рус икона тасвирларида табиат анча схематик тарзда берилган.

Эрамизнинг XVI-XVII асрларигача манзара турли картиналарга ёрдамчи детал сифатида ёки фон вазифасини ўтаб келган. Масалан, Леонардо да Винчининг машҳур «Мона Лиза» портретида манзара мазмунга мос равишда алоҳида аҳамият касб этади.

Манзара алоҳида жанр сифатида Ўрта асрларда Хитойда пайдо бўлган. Хитой рассомларнинг манзаралари жуда шоирона бўлиб, улар томошабинга чексиз шавку- завқ беради, тўлқинлантиради, оламни абадийлиги ҳақида тасаввур беради, тулқинлантиради. Рассом Х.В.Дунь Юаннинг «Дарё манзараси» қора туш билан ипакли матога ишланган. Борлиқнинг чеки йўқ, сув юзи кенг, уфқ горизонтда туман тутунлари орасида ғойиб бўлган. Кейинчалик Хитой рангтасвири таъсирида Япон манзаралари ҳам пайдо бўлган.

Европа санъатида Уйғониш даврига келибгина манзаранинг мустақил жанр сифатида шакллантириш учун уринишларни сезиш мумкин. Рассомлар натурани ўрганиш билан картиналарда кенглик (фазо) ни кўришга, чизиқли ва ҳаво перспективаси принципларига асосланиб, табиат инсонлар яшайдиган реал восита (муҳит)-макон сифатида талқин этилади.

XVасрнинг биринчи ярмида швед рассоми К.Вицанинг «Мўъжизавий ов» манзарасида (1444., Тарихий ва санъат музейи. Женева) конкрет борлиқ, яъни Женева кўли қирғоқлари тасвирланади.

Нидерланд И.Патинир, немис А.Дюрер ва А.Альтдорферлар-нинг ўлчамлари катта бўлмаган график ва рангтасвир асарларида табиат асосий ўринда кўрсатилади.

Бу даврда Ғарбий Уйғониш даври санъати усталари италянлар А.Мантенье, Пьеро дела Франческо, Джорджоне, Леонардо да Винчи, Тицианлар томонидан табиат образини ифода этишга турлича уринишлар бўлган. Унда табиат инсон билан ҳамфикр, гармоник боғланган бўлиб, архитектуравий муҳит асосий ўринда туради.

Нидерланд усталари Ян Ван Эйк, Хью Ван Дер Гус ва немис А.Дюрер, М.Нитхардт, А. Альтдорфер, Л. Кранах (каттаси), ижодларида ёввойи табиат образлари ўзига хос равишда талқин этилади.

XVI арда П.Брейгел (каттаси) оламни кенг кўриш, халқ ҳаётини специфик намоён бўлиши ва инсонни табиатдан ажратиб бўлмаслигини

кўрсатади. Унинг «Йил фасллари», «Поданинг қайтиши» (1565, Вена санъат музейи) асарлари шулар жумласидандир.

XVII асрда классицизм санъатида идеал манзаралар ишлаш принципи пайдо бўлади, қайсики асосий ўринда табиат образи моҳирона тасвирланади ва улар ўзида оламнинг тузилиши қонуниятларини ифода этади.

Француз рассоми Н. Пуссен ижодида идеал манзара «қахрамон» сифатида улуғланади. Бунда антик мифология асарларидан кенг фойдаланилган. Масалан, «Геркулес ва Какуснинг яккама-якка жанги» (1649, ДТСМ) асарини мисол келтириш мумкин. К. Лорреннинг картиналарида эса, образли афсонавий характер асосий ўринни эгаллади, унинг «Европанинг ўғирланиши» асари бунинг мисолидир.

Барокко рассомлари эса табиатнинг стихияли қудратини куйладилар. Инсон бу табиат ичра яшайди, табиат билан яқинтерьер туради, табиатнинг ўзи эса ўз бало офатлари билан курашда бўлади. Шундай картиналарга П.П.Рубенс «Тош ташувчилар» (1620, Д.Э. Ленинград), Веласкеснинг натурадан ишланган пленер элементлари тасвирланган манзараларини киритиш мумкин.

Шу ўринда, академик рассом-Ўрол Тансиқбоевни серқуёш ўлкамиз табиатини ўткир мўйқаламига таяниб санъаткорона тасвирлаши билан тасвирий санъат ривожига беназир ҳисса қўшган буюк рассом сифатида келтириш ўринли. Унинг асарларида кенг фазонинг жуда усталик билан тасвирланиши, бу фазо бағридаги табиатнинг нозик ва нафис сирлари ўта маҳорат билан акс эттирилганлигининг гувоҳи бўламиз. Бу ўринда айниқса, «Иссиққўлда кеч», «Тахиатош» (1951), «Қорақум сув омбори» (1957) каби асарлари диққатга сазовордир. Унинг буюк санъаткор бўлиб етишишининг сабаби, баҳорга ошуфта бўлиш; она-табиатга меҳр қўйиш, бирор бир дақиқани табиат бағрисиз ўтказмасликка ҳаракат қилиш, баҳор кезларида табиат бағрига шўнғиб кетиш, балки шу фасл хавоси билан қоришиб кетиш билан асарларда табиатнинг ҳеч ким эшитмаган жарангли ва сеҳрли куй қўшиқларини тинглаш бўлди. У 1960-йилларда ҳам ўнлаб шундай ранг-баранг асарлар яратдики, улар

тасвирий санъат тарихига дурдона намуналар бўлиб кирди. «Қайракум ГЭСи тонги» (1957), «Ўзбекистонда март» (1958), «Ала-Тов» (1960), «Ангрендаги тоғ йўли» (1962), «Ангрен дарьёси» (1963), «Тунги тонг қишлоғи» (1962), «Кеч» (1971) ва бошқа асарлари кишини табиат манзарасига сайр қилдиради. 1972 йилда яратган «Менинг қўшиғим» полотноси эса алоҳида доврўғ топди.

Ў.Тансиқбоев серқуёш ўлкамизни, ранго-ранг табиатини ана шу йўсинда мохирона тасвирлади. «Менинг қўшиғим» картинаси мусаввир умрининг сўнгги йилларида яратилган. Шунинг учун ҳам ушбу ажойиб манзарада рассомнинг бутун ижодий меҳнати, ҳаёт йўли мужассамлашгандек кўринади. Асарнинг олдинги планида тоғ тошлари баҳор табиатининг гулларга бурканган ҳолда жозибали қилиб тасвирланган. Бир қарашда бу оддий кўринса-да бахайбат ва ниҳоятда улкан тоғлар бағридаги тошлар тарих сирларини ҳикоя қилаётгандек туюлади. Рассом ўзининг бу асарида табиатнинг нафис ва нозик гўзалликларини чизади. Қўшиқчининг овози-ю, бастакорнинг куйи-барча барчасини иштирок эттираётгандек кўринади тасвирларда. Гўё она табиат бағрига кириб, ўз овози билан куйлаган ёқимли қўшиғини «Менинг қўшиғим» деб атайди.

Манзара жанрининг яна бир илғор вакили Н.Г.Карахан ҳисобланиб, у ўлкамиз табиатида доимо сайр қилар ва ҳар бир фасилнинг ўзига хос гўзалликларини сержило ранглар билан тасвирлаб беришга интилар эди. 1930 йилларда ишлаган «Қизлар ховуз бўйида», «Уч машшоқ», «Ховлида узум узиш», «Тўғон қурилиши», «Баҳор», 1940 йилларда яратган «Ҳирмончи қиз», «Она диёр», «Нанай йўли» каби манзаралари унинг ўзига хос тасвирий санъат устаси эканини кўрсатади. Айниқса, 1957 йилда ишлаган «Олтин куз» асари табиатимизга хос гўзалликни ўта маҳорат билан кўрсата олганлигининг намунасидир. Н.Қўзибоев, Р.Тимуров, И.Хайдаров, А.Мирсоатов, А.Мўминов, А.Юнусов ва бошқа рассомлар ҳам табиатни мадх этувчи мафтункор манзараларни яратиб бердилар.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. *бдуллаев Н. Санъат тарихи. 2 қисмлик. 1-қисм. - Т., 1987.*
2. *Абдуллаев Н. Санъат тарихи. 2 қисмлик. 2-қисм. - Т., 2001.*
3. *Абдурахмонов Ғ.М. Тасвирий санъат композицияси. - Т., 1996.*
4. *Азимова Б. Натюрморт тузиши ва тасвирлаш методикаси. - Т., 1984.*
5. *Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты (рисунок, живопись, композиция). Учебное пособие для студентов пединститутков. - М., 1981.*
6. *Беда Г.В. Живопись. Учебное пособие. - М., 1986.*
7. *Гренберг Ю.И. Технология станковой живописи (монография). - М., 1982.*
8. *Вольков Н.Н. Композиция в живописи М. 1977.*
9. *Делакруа Э. Мисли об искусстве. О знамс нитиххудожниках. М. 1960.*
10. *Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. Вуп. 1. От древнейших времен по XVI век. - М., 1985.*